

РОЗДІЛ 3.
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ
ПІДГОТОВКИ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

TOPICAL ISSUES OF PROCEDURAL ORDER
OF PREPARING THE CASE FOR TRIAL

Алфьорова Т.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
 Дніпропетровського гуманітарного університету*

Статтю присвячено аналізу провадження з підготовки справи до судового розгляду. Досліджуються правова природа, зміст та особливості підготовки цивільної справи до судового розгляду. Встановлюються основні завдання стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду. Визначено зміст тих процесуальних дій, які має здійснити суд на стадії провадження в справі до судового розгляду.

Ключові слова: провадження цивільної справи до судового розгляду, процесуальні дії, завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду, мета підготовки, повідомлення, виклики.

Статья посвящена анализу подготовки дела к судебному разбирательству. Исследуются правовая природа, содержание и особенности подготовки гражданского дела к судебному разбирательству. Устанавливаются основные задачи стадии подготовки гражданского дела к судебному разбирательству. Определено содержание тех процессуальных действий, которые должен осуществить суд на стадии подготовки дела к судебному разбирательству.

Ключевые слова: подготовка гражданского дела к судебному разбирательству, процессуальные действия, задачи стадии подготовки гражданских дел к судебному разбирательству, цель подготовки, уведомление, вызовы.

The article is devoted to the analysis of preparation of case for trial. Examines the legal nature, contents and features of preparation of civil case for trial. Are the main tasks of preparation of civil case for trial. Define the content of those procedural actions that have to implement the court at the stage of preparing the case for trial.

Key words: preparation of civil case to judicial proceedings, procedural actions, tasks, preparation of civil cases for court proceedings, purpose of the preparation, notification.

У період реформування й удосконалення судової системи України, підвищення її ефективності та оперативності розгляду цивільних справ судами як головними гарантами захисту прав і законних інтересів громадян важливого значення набуває питання підготовки цивільних справ до судового розгляду. Саме на цій стадії цивільного процесу започатковуються основи для повного, усебічного й своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ, оскільки від рівня провадження підготовчих дій залежать законність та обґрунтованість актів правосуддя.

Вивченням проблемних питань підготовки цивільної справи до судового розгляду займалися такі науковці, як Н.Л. Бондаренко-Зелінська, В.Ф. Ковін, Д.І. Луспеник, В.К. Пучинський, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербак, Ю.С. Червоний та інші. Проте на сьогодні існує низка питань, які потребують свого вирішення.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України [1] (далі – ЦПК України) не містить переліку завдань стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду. Глава 18 ЦПК України закріплює лише процесуальні дії судді на цій стадії. Однак залишаються неврегульованими процесуальний порядок проведення підготовки, зміст процесуальних дій інших учасників процесу (крім судді) та багато інших питань [2, с. 34].

Основними завданнями стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду Б.Н. Лапін називає такі:

- 1) правильне визначення предмета судової діяльності та кола осіб, які беруть участь у справі;
- 2) створення умов для реалізації кожним суб'єктом його процесуальних прав та обов'язків;
- 3) витребування доказового матеріалу [3].

На думку Г.О. Світличної, завдання стадії підготовки справи до судового розгляду полягають у визначенні таких питань:

- 1) предмета доказування;
- 2) кола необхідних доказів і способів забезпечення своєчасного формування доказового матеріалу;
- 3) складу учасників процесу, їхнього процесуального становища й способів забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів у судові засідання;
- 4) підготовчих дій, здійснення яких зумовлюється специфікою процесуального регулювання деяких категорій справ.

О.О. Якименко до завдань стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду, крім вказаних, відносить призначення справи до судового розгляду, повідомлення та виклики.

Є.С. Шумейко вважає, що мета підготовки досягається шляхом виконання таких завдань:

- 1) уточнення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи;
- 2) визначення правовідносин сторін та закону, яким варто керуватись;
- 3) вирішення питання про склад осіб, які беруть участь у справі;
- 4) визначення доказів, які кожна зі сторін має надати в обґрунтування своїх вимог [2, с. 35].

Відповідно до п. 36 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 р. № 2 суди повинні здійснювати підготовку цивільних справ до судового розгляду та розглядати їх протягом розумного строку, який у кожній конкретній справі з урахуванням справедливого й своєчасного їх розгляду визначається такими факторами: складністю справи; поведінкою заявника; процесуальними діями суду, проте не більше строку, визначеного ч. 1

ст. 157 ЦПК України. При цьому якщо в одному провадженні об'єднано вимоги, для одних із яких законом встановлено строк розгляду в один місяць, а для інших – у два місяці, то справа підлягає розгляду й вирішенню в розумний строк, проте не більше двох місяців із дня відкриття провадження в справі [4].

Відповідно до ст. 127 ЦПК України провадження в справі до судового розгляду починається з надіслання копії ухвали про відкриття провадження в справі, копії позовної заяви та доданих до неї документів особам, які беруть участь у справі. Метою цієї процесуальної дії є надання можливості заінтересованим особам подати до суду письмове заперечення проти позову, підготуватись належним чином до попереднього судового засідання, зібрати необхідні докази тощо [5, с. 54].

Зміст тих процесуальних дій, які має здійснити суд на стадії провадження в справі до судового розгляду, свідчить про складність і значимість проведення для всього провадження в цілому. Такі дії, як подання заперечення відповідача на позов, пред'явлення зустрічної позовної заяви, призначення експертизи, забезпечення позову (у деяких випадках можливе до подання позову), забезпечення доказів тощо, можливі лише після постанови ухвали про відкриття провадження в справі, тобто на стадії провадження в справі до судового розгляду [6, с. 407].

Так, заперечення проти позову, на відміну від невизнання позову, яким є невмотивоване відхилення позову, – це відхилення позову з посиланням на певні обставини та з посиланням на відповідні докази (їх надання на цьому етапі процесу закон не вимагає). Аналіз такого положення норми, як правильно зазначає В.І. Тертишніков, вказує на те, що заперечення проти позову має процесуальний і матеріально-правовий характер.

За процесуальних заперечень відповідач заперечує проти самого факту відкриття провадження в справі, посилаючись на те, що в позивача відсутнє право на звернення до суду (так звані передумови права на пред'явлення позову) або були перешкоди для відкриття провадження в справі (тобто порушено порядок реалізації права на звернення до суду). Це можуть бути посилання на такі моменти: позов не підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства; це тотожний позов, який уже вирішувався судом; спостерігаються порушення правил підсудності, невідповідність позову вимогам закону за змістом тощо.

За матеріально-правових заперечень на позов відповідач не заперечує правомірності відкриття провадження в справі, проте оспорує обґрунтованість позову, пред'явлення вимог до нього, заперечує проти задоволення позову, наприклад, у зв'язку з пропуском строку позовної давності тощо [3].

Заперечення (як процесуальний, так і його матеріально-правовий характер, а також у змішаному вигляді) можуть стосуватись усіх заявлених вимог або їх певної частини чи обсягу. Наприклад, відповідач може заперечувати проти відкриття провадження в справі щодо відшкодування матеріальної шкоди, завданої дорожньо-транспортною пригодою, вважаючи, що цей спір судом раніше вирішувався і шкоду вже стягнуто, тому позивач не має права на збільшення суми, водночас він заперечує проти позову щодо відшкодування моральної шкоди, мотивуючи це тим, що її розмір є необґрунтовано завищеним [7].

Незважаючи на надзвичайно важливе значення для суду письмових заперечень відповідача проти позову, унаслідок принципу диспозитивності їх надання за правилами ЦПК України є правом відповідача, а не обов'язком, як пропонується це визнати в юридичній літературі. Тому суд не має права в ухвалі про відкриття провадження в справі зобов'язувати відповідача надавати письмові заперечення проти позову, їх надання можливе пізніше. Це суперечить також положенню п. 5 ч. 5 ст. 122 ЦПК України, у якому вказано, що суд пропонує відповідачу подати в зазначений

ним строк письмові заперечення проти позову та посилання на докази, якими вони обґрунтовуються.

Однак варто погодитись із тим, що для судової практики було б краще, якби суд мав право зобов'язати відповідача надати письмові заперечення на позов із посиланням і поданням доказів, що підтверджують підстави заперечення. Введення такого нормативного положення до ЦПК України, на нашу думку, не суперечитиме принципу диспозитивності, а відповідатиме рівності сторін у процесі щодо обміну доказовою інформацією, а також означатиме відповідальність відповідача за ефективність судового розгляду та перешкоджатиме «затягуванню» процесу, коли відповідач уже в ході розгляду справи починає подавати докази та прохати суд сприяти в їх наданні. Так, не відповідає рівності прав учасників процесу ситуація, коли відповідачу повністю відомі твердження й докази позивача до початку судового засідання, а позивачу про такі ж посилання відповідача нічого не відомо [8, с. 152].

Не змінюють цих висновків та не вдосконалюють процес у цій частині також зміни, внесені до ЦПК України. Так, ч. 1 ст. 128 ЦПК України доповнено посиланням на те, що відповідач у запереченні на позов має зазначити докази, які підтверджують його заперечення. Таке «латання» закону в цій частині лише вдосконалює законодавчу техніку, оскільки й до цього, як уже зазначалося, у ст. 122 ЦПК України було передбачено, що в ухвалі про відкриття провадження в справі суд пропонує відповідачеві подати письмові заперечення проти позову з посиланням на докази, якими вони обґрунтовуються [7].

Суддя не має права до постанови ухвали про відкриття провадження в справі здійснювати будь-які дії щодо підготовки справи до судового розгляду, зокрема забезпечувати позов (крім випадку, передбаченого ст. 151 ЦПК України), проводити попереднє судове засідання тощо.

У зазначений проміжок часу, протягом 10 днів із дня відкриття провадження в справі, суд повинен призначити та провести попереднє судове засідання. Однак попереднє судове засідання не є обов'язковим для кожної цивільної справи [6, с. 407].

Аналіз положень глави 3 ЦПК України щодо мети, основних завдань, сукупності тих процесуальних дій, які мають бути здійснені на цій стадії процесу, та існування можливості зупинити провадження в справі, закрити провадження в справі або залишити заяву без розгляду під час проведення попереднього судового засідання дає можливість зробити висновок, що зазначена стадія не обмежується підготовкою справи до судового розгляду. Згідно із ч. 4, 5 ст. 130 ЦПК України, п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» суд має право ухвалити рішення у зв'язку з визнанням відповідачем позову або закрити провадження в справі у зв'язку з укладенням мирової угоди, відмовою позивача від позову. Крім того, суд повинен або має право здійснити низку процесуальних дій, які є підготовчими, проте здійснюються в певний проміжок часу та мають самостійні процесуальні наслідки (забезпечити позов, призначити експертизу, забезпечити докази, надати судове доручення або здійснити огляд доказів за місцем знаходження). Тобто фактично суд здійснює провадження в справі до судового розгляду, яке, згідно з положеннями ЦПК України, може бути припинене до судового розгляду за наявності визначених законом обставин.

З огляду на зазначену мету та аналізуючи цивільне процесуальне законодавство, можна зробити висновок, що перед судом на цій стадії виникають певні завдання.

Так, з метою підготовки справи до розгляду необхідно виконати такі дії: визначити обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають встановленню й покладені в основу вимог і заперечень, характер спірних правовідносин та зміст правової вимоги; визначити мате-

ріальний закон, що регулює спірні відносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які є докази на підтвердження зазначених фактів, визначити предмет доказування та роз'яснити, якій стороні варто довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в попереднє судове засідання та в судові засідання.

Перелік процесуальних дій, які має здійснити суд на стадії провадження в справі до судового розгляду, не є вичерпним. Зазначені дії є загальними для всіх цивільних справ, навіть обов'язковими. Процесуальне законодавство, окрім цих дій, допускає також здійснення інших процесуальних дій за клопотанням сторін або за вимогою ЦПК України: вирішення питання про забезпечення позову, доказів, об'єднання чи роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, призначення експертизи (за клопотанням осіб або у випадках, встановлених ЦПК України, в обов'язковому порядку), здійснення судового доручення щодо збирання доказів; здійснення виклику свідка, витребування доказів, огляду доказів за місцем їх знаходження та інших дій, передбачених главою 3 ЦПК України [7].

Натомість із метою врегулювання спору до судового розгляду необхідно з'ясувати, чи не відмовляється позивач від позову, чи не визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. Зазначені процесуальні дії можуть бути здійснені лише в позовному провадженні та повинні здійснюватись неформально. Суди мають вживати дієвих заходів для примирення сторін і врегулювання спору до

судового розгляду, зберігаючи при цьому об'єктивність та неупередженість [6, с. 408].

Практикуючі юристи справедливо зазначають, що намагання сприяти сторонам у врегулюванні спору до судового розгляду досягає свого результату, якщо досвідчений суддя неформально ставиться до цієї вимоги закону, уміє роз'яснити сторонам наслідки врегулювання спору, не втрачаючи при цьому своєї об'єктивності. Усе це свідчить про професійну майстерність судді. Примирення сторін конфлікту є важливим інструментом стабілізації суспільних відносин. Його переваги неодноразово вказувалися юристами та можуть бути узагальнені таким чином: примирення сприяє зближенню позицій сторін, виробленню взаємоприйнятної виходу із ситуації та, як правило, остаточній ліквідації спору. Як наслідок, зменшується ймовірність нового розгортання попереднього конфлікту.

Отже, переваги використання інституту примирення в цивільному судочинстві України та обґрунтованість передумов для розширення практики його застосування є очевидними [8, с. 153–155].

Таким чином, провадження справи до судового розгляду – обов'язкова стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій учасників процесу, спрямованих на з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду та на забезпечення своєчасного й правильного розгляду й вирішення цивільної справи. Метою провадження цивільних справ до судового розгляду є забезпечення умов для правильного та своєчасного розгляду й вирішення справи по суті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1450366763385408>.
2. Бондаренко Н.Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду / Н.Л. Бондаренко // Вісник Київського національного університету. – 2004. – № 60–62. – С. 34–36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/jurydychni_nauky/articles/Tasks_of_preparation_stage_of_civil_procedure_17939.pdf.
3. Цивільний процес України : [підручник] / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1584072046328/pravo/tsivilniy_protsest_ukrayini_-haritonov_yeo.
4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09/conv/page>.
5. Грабовська О.О. Проведення у справі до судового розгляду: проблеми теорії та судової практики / О.О. Грабовська // Проведення у справі до судового розгляду : [хрестоматія для студ. V курсу фак-ту № 4] / уклад. : В.В. Комаров, К.В. Гусаров, А.Ю. Каламайко та ін. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. 51–55.
6. Стоянова Т.А. Визначення та місце стадії провадження у справі до судового розгляду в цивільному процесі України / Т.А. Стоянова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 58. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdip/2011_58/Stoyanova.pdf.
7. Позовне провадження : [монографія] / [В.В. Комаров, Д.Д. Луспенник, П.І. Радченко та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 552 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Komarov_Luspenik_2011.pdf.
8. Цибуляк-Кустевич А.С. Перспективи впровадження інституту примирення в цивільному судочинстві України / А.С. Цибуляк-Кустевич // Проведення у справі до судового розгляду : [хрестоматія для студ. V курсу фак-ту № 4] / уклад. : В.В. Комаров, К.В. Гусаров, А.Ю. Каламайко та ін. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. 148–160.